

STÚDIUM

Nagy József

Magyar határvadászok – román határőrök

Határincidensek Székelyföld határain a második világháború idején

A korabeli magyar határvédelem

1940. augusztus 30-án a második bécsi döntés értelmében mintegy 43 000 km² terület került vissza Magyarországhoz Erdély északi részét és a Székelyföldet foglalva magában. Az ország aránytalanul elnyúló területe különleges határvédelmi intézkedéseket vont maga után, mindemellett számolni kellett Románia bizonytalan magatartásával is.

A korabeli magyar állam katonai gondolkodása szerint a határvédelem célja elsősorban egy ország határainak az ellenséges betörés elleni védelme, vagy a korabeli katonai elemzők szerint a saját erői számára a határmögötti felvonulás biztosítása is lehetett. A hosszú határokkal rendelkező kis államok, melyek fel kellett készülnenek támadó és védelmi jellegű háborúra: támadó (erős határerődítés elsősorban a támadáshoz felvonuló erők célját szolgálva), és védelmi jellegű (a határ egész hosszának biztonságos lezárása, fontos területek közvetlen katonai oltalma) határvédelmi feladatokat is meghatároztak.

A két világháború között a szomszédos államokkal feszült viszonyban állva a magyar állam katonai jellegű határőrizetet hozott létre. A határrendőrséget feloszlatták és a pénzügyőrséget a honvédség alá rendelték. A határőrizet erősítésére létrehozták a Magyar Királyi Vámőrséget (1932-ben Határőrséggé szervezték), továbbá a csendőrséget is alkalmazták ilyen feladatokra. 1938-ban a Határőrség egységeit 24 határvadász-zászlóaljja szervezték, melyek három puskás és egy géppuskás századból, zászlóalj közvetlenekből, továbbá egy-három portyázó századból álltak. 1940 őszén Magyarország határait 12 portyázó osztály, 16 határvadász-zászlóalj és a 9. határvadász-dandár védte.¹

1 *A haditörténet kútfeje minden hadtudománynak.* Szerk.: Szabó József, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Polgart Kiadó, Budapest, 2007, 279.

1940 őszén a honvédség az anyagi lehetőségek hiányában úgy hozott létre új alakulatokat Észak-Erdélyben, hogy a meglévő 34 határvadász-zászlóaljból 18 csapattestet oly módon szüntettek meg, hogy azok az átszervezés folytán az új erdélyi alakulatok gyalogságát és tűzértségét alkották. A gyalogezredek és a tábori tűzérosztályok előljáró dandárparancsnokságuk hadrendi számát kapták. Végleges jelleggel nyolc határvadász-zászlóaljat helyeztek az erdélyi országrészbe, három portyázó osztályt pedig újonnan állítottak fel.² Az észak-erdélyi területek katonai igazgatása a Kolozsváron 1940 november végén megalakuló IX. hadtest alá tartozott.

Székelyföld bejáratánál, a „Göring-könyöknél” a Debrecenből Besztercére áttelepült 22. határvadász-zászlóalj Tekén elhelyezett portyázó százada helyezkedett el, a 23. határvadász-zászlóalj parancsnoksága Marosvásárhelyre (1941-től vitéz Radnóczy László ezredes), a 34. határvadász-zászlóalj parancsnoksága Székelyudvarhelyre (Battha Zoltán ezredes), Sepsibükszádra az 59. határvadász portyázó osztály két századának parancsnoksága, a 24. határvadász-zászlóalj parancsnoksága Kézdivásárhelyre (nemes mraczlini Krisanich Andor alezredes),³ a 32. határvadász-zászlóalj parancsnoksága Csíkszeredára a Mikóvárba (Kund Béla alezredes), majd Gyimesfelsőlokra, a 21. határvadász-zászlóalj parancsnoksága Gyergyótölgyesre került (Buzás József alezredes).

A különösen nehéz hegyi terepen szolgálatot teljesítő határvadász-zászlóaljakat hegyi felszerelésűvé kellett átszervezni: megszüntették addig létező kerékpáros-századaikat, fogatolt hegyiágyús ütegeiket pedig málházottá alakították át. Hangsúlyt helyeztek a személyi állomány kiképzésénél az átlagosnál magasabb fizikai állóképesség elérésére, a lehetőségek szerinti minél több hegyi tapasztalat megszerzésére, s nem utolsósorban a síoktatásra. A 21., 32., határvadász-zászlóaljak ennek megfelelően hegyi felszerelést kaptak. Ugyanezen átszervezés a 24. határvadász-zászlóalj esetében már előző helyőrségében megtörtént.⁴

Létrehozták a székely határvadász csoportokat, melyek ezrederejű, sőt, háború esetén közel dandárszintű köteléket jelentettek. Alárendeltségükbe

2 Illésfalvi Péter – Szabó Péter – Számvéber Norbert: *Erdély a hadak útján, 1940–1944*. Püldo Kiadó Budapest, 2006, 38.

3 Illésfalvi Péter: A 24-es határvadász-zászlóalj története. In *Kézdivásárhely évkönyve* 2004–2005, 146.

4 Illésfalvi–Szabó–Számvéber: i. m. 38.

rendszerint egy-két határvadász-zászlóalj, két-három székely határőr-zászlóalj, portyázó századok és erődszázadok⁵ tartoztak:

- 65. székely határvadász csoport- Gyergyószentmiklós - Miskey Zoltán ezredes
- 67. székely határvadász csoport- Sepsiszentgyörgy - Lakatos István ezredes
- 68. székely határvadász csoport- Székelyudvarhely - Radnóczy László ezredes
- 69. székely határvadász csoport- Marosvásárhely - Ferenczy Márton ezredes
(a 22., a 23., és a 34. nem hegyi felszerelésű határvadász-zászlóaljak irányítása).
- 70. székely határvadász csoport - Csíkszereda - Ditróy Ödön ezredes⁶

Gyergyószentmiklós központtal felállították a hegyi felszerelésű határvadász-zászlóaljak egységes irányítójaként a 9. határvadász-dandár parancsnokságot, melyet dandár-közvetlen híradó-századával együtt hegyi felszerelésűvé alakítottak át. Az alárendeltségébe utalt négy zászlóaljjal (21., 24., 32., és a Besztercére helyezett 33.) már könnyebbé vált a székelyföldi „zsák” keleti határainak védelme. A dandár első parancsnoka Lánghy Emil⁷ tábornok volt. 1942. november 2-án a dandár parancsnokságát Gyergyószentmiklósról átköltöztetik Csíkszeredára, ahol 4-én meg is kezdi működését.⁸ A parancsnokság ellenőrizte a szolgálatteljesítést, felügyelte az alárendelt csapatok mozgósítási előmunkálatait, kiegészítette a csapatok békeanyag-szükségletét. Határsávjában vezette a katonai határszolgálatot és a határvédelmet. Ennek keretében ellátta az érdekelt kormányzati ágazatok határőrizeti feladatait is, és ebben a szolgálatban való kiképzést, illetve továbbképzést vezette. Alárendelni csak olyan határszolgálati ügyekben, melyek egyes polgári kormányzati ágazatok céljait szolgálták csak a honvédelmi minisz-

5 A Keleti-Kárpátok megerősített szorosaiban elhelyezett egységek. Nem sokban különböztek a gyalogszázadoktól, azonban több sorozatlövő fegyverrel, aknavetővel, gránátvetővel és páncceltörő fegyverrel is rendelkeztek.

6 *Adalékok a Horthy-hadsereg szervezetének és háborús tevékenységének tanulmányozásához 1938-1945.* Szerk.: Csima János, Honvédelmi Minisztérium Központi Irattár Kiadása, Budapest, 1961, 269.

7 Lánghy Emil (1889-1977) altábornagy, 1939-1940 között a 3. határvadász-dandár parancsnoka, 1940-1942 között pedig a 9. határvadász-dandár parancsnoka. 1943-ban nyugdíjazzák.

8 Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban: HL), VKF, 1942. Eln. 1. oszt. 5819.

ternek lehetett, minden honvédelmi jellegű egyéb vonatkozásban az előljáró hadtestparancsnok irányítása alá tartozott.⁹

A 27. gyalogdandár parancsnoksága Marosvásárhelyre került, mely egység három zászlóalja a mezősegi nyitottabb határ védelmét egészítette ki. A 27/I. határvadász-zászlóalj parancsnoksága Sepsiszentgyörgyön, a 27/II. Székelyudvarhelyen, a 27/III. Marosvásárhelyen helyezkedett el.¹⁰ A keleti határ hegyes területe könnyebb védekezési lehetőséget biztosított a 9. határvadász-dandár számára.

Székelyföld népének hivatása, mivel már régtől fogva az ország határainak védelme volt, a harcos székely katonai öntudat ébrentartására a magyar hadvezetés elrendelte, hogy a Székelyföldön lévő állandó békehelyőrségű, illetve onnan kiegészítendő alakulatok a „székely” megnevezést a nevükbe hivatalosan is vegyék fel: pl. *„magyar királyi 21. székely honvéd határvadász-zászlóalj”*.

Az új parancsnokságok és csapattestek megalakulásával az utolsóként visszamaradt bevonuláskor érkezett alakulatok is elhagyták Erdélyt 1940 őszén.

A határvadász-zászlóaljak látták el a közvetlen határvédelmet, melyek mozgékony egysége a határvadász portyázó század volt annak ellenére, hogy a határ teljes lezárására nem volt lehetőség. Ennek feladata a határzár – határ biztosítás – és a figyelés végrehajtása volt saját előkészületek leplezése céljából is.

Hadiállapot esetén feladata a határszakasz védelme, ellenséges betörés megakadályozása, betört ellenség visszavetése, vagy legalább is elreteszélése, túlerejű ellenség ellen halogatás volt. Ezek a harcok részben elővéd, részben utóvédharcokhoz hasonlítottak. A cél az volt, hogy felfejlődésre kényszerítse az ellenséget, felderítse harccal erejét és csoportosítását, összességében időt nyerjen a hátánál álló zászlóalj megalakulására és harcbevetésére, melynek azonban nem tudott teljesen megfelelni, mivel a létszám és a felszereltség nem tette lehetővé a komolyabb ellenállást.

A határvadász portyázó század a határvédelmi csapatok legelöl lévő, már békében is teljesítő része volt, melynek alegységei a határvadász őrsők voltak közvetlenül a határvonalon állomásozva. Harcerejének megfelelőbb volt, ha halogató harchoz csoportosult, késleltetve az ellenség előretörését, hogy a mögötte akár 40–50 km-rel hátrább lévő határvadász-zászlóalj gyülekezzen, és harcba léphessen. Az előerő kis mennyiségét bizonyos mértékig

9 HL, IX. hdt. iratai, szervi határozatok, 1. szám, 84–85.

10 Berekméri Árpád Róbert: *Fegyver alatt. A marosvásárhelyi magyar királyi 27. székely honvéd könnyű hadosztály tisztikara 1940–1945*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2008, 15.

ellensúlyozták volna a gépek, tudva lévén, hogy hegységben a gépek hatása az oldalazási, átlövési és figyelési lehetőségek következtében hatványozott. Az átkarolás veszélye miatt nem rendezkedtek be tartós védelemre. Jellegzetes fegyverük a golyószóró volt (őrsönként egy), a járőrök részére egyéni lőfegyverek, kézigránát, melyek elégtelenek voltak a hatékony harci feladatokhoz. Páncélos támadás esetén sajnos páncélelhárító fegyvereket nem alkalmaztak a szűkös anyagi lehetőségek miatt.

A határvonal állandó megfigyelését a 3 főből álló figyelő őrsök járőrözéssel végezték, kiterjesztve a határvonal mögötti 2–4 km kiterjedésű sávra is az ellenőrzést, megakadályozva az ellenséges behatolást. Rossz látási viszonyok esetén ki kellett terjeszteni a megfigyelést a hátsó fontosabb utakra és irányokra. Bőséges lőszerellátást kaptak, és mozgékony vezeték nélküli híradó eszközökkel szerelték fel, így napokig harcolhattak akár elszigetelve is.¹¹

Az őrsökhöz tartozott egy hivatásos tiszthelyettes, mint őrsparancsnok-helyettes, egy hivatásos határvadász nyomozó tiszthelyettes, akiket külön tanfolyamokon készítettek fel erre a speciális feladatra, s egy hivatásos, vagy továbbbízott írnok tiszt, vagy tiszthelyettes. A legénység kizárólag alaposan válogatott, az első tényleges katonaesztendejét letöltött, magyar nemzetiségű honvéd lehetett.¹² A portyázás elsősorban az illegális határátlépések és a csempészet megakadályozására irányult, de fontos szempont volt a kémgyanús személyek kiszűrése és a kettősbirtokosok tevékenységének ellenőrzése is. Ahol vasút vagy út vezetett keresztül a határon, ott a határvadászok a határrendőri kirendeltségekkel közösen látták el a legfontosabb feladatokat.

A román határvédelem

A román hadsereg elve ezzel szemben a merev, tervszerű és erős tűzrendszer volt francia szabályzatok alapján, bizonytalanságban nem támadtak, a mozgás, önállóság másodrangú tényező volt főleg a háború elején, majd később fokozatosan kiegészültek a hiányosságok német segítséggel.

11 Szoboszlai Zoltán: Hegyivadászok. *Magyar Katonai Szemle*, XI. évf., 1941, II. évf., 635.

12 Illésfalvi Péter: A román-magyar kapcsolatok katonai vonatkozásai 1940–1944 között. In *Háború, hadsereg, összeomlás Magyarország katonai részvétele és szerepe a második világháborúban*. Szerk. Markó György, Zrínyi, Budapest, 2005. 93–103., illetve uő: Barát vagy ellenség? (A román-magyar viszony 1940–1944 között a katonai vonatkozások tükrében.) *Székelyföld*, X. évf., 2005. október. <http://www.hargitakiado.ro/old/cikk.php?sam=200510&id=550&d=2005/10/>

Romániában a legfelsőbb katonai vezető Ion Antonescu¹³ marsall volt, a hadsereg ügyeit a nemzetvédelmi miniszterrel együtt a nagyvezérkar intézte. A területveszteségek miatt feloszlatták a 3. hadsereget (összesen 4 hadsereg 1940 őszén).

Alexandru Ioanițiu¹⁴ román vezérkari főnök 1940 szeptember elején rendeletben jelzi hogy, azokat a személyeket, akik az átadott területen kívánnak maradni, haza kell engedni, kivéve a munkás-különítmenyeket. Az aktív katonai szolgálatot teljesítő emberek, fegyverük és felszerelésük leadása után, lakcímük igazolásával hazamehettek. A tartalékos állományban lévők a katonai igazolványukat (livret militar) is le kellett adják. Aki Romániában akart maradni, nyilatkozatban kellett akaratát kinyilvánítsa egységénél.¹⁵

A határvédelmet ellátó egységek többször újjászerveződtek. 1941 elején a határőrség állományát (corpul grănicerilor) 8 ezred (1-8) alkotta (regimente de pază), melyek 4 dandárba szerveződtek (1-4) és egy 7 motorcsónakból (șalupe) álló folyamőr rajból (grup de nave grănicerești), 1 vontatóhajóból, 1 szállító uszályból (șlep de transport) és 1 laktanya uszályból állott (șlep de cazarmă). Parancsnoka 1940. augusztus 1-től 1944. december 16-ig Ion Negulescu¹⁶ hadosztálytábornok, aki 1942. július 18-tól hadsereg-tábornoki kinevezést kap. Mihail Stănescu dandártábornok 1945. márci-

13 Ion Antonescu (1882–1946) az első világháborúban vezérkari tiszt. Az 1920-as években katonai attasé, 1934-től tábornok. 1940 szeptemberében magához ragadja a hatalmat, felveszi a vezér (conducător) címet. Részt vett a Szovjetunió elleni támadásban, Hitler feltétlen híve volt. 1941-ben deportálta a romániai zsidó lakosság egy részét. 1944. augusztus 23-án megdöntik hatalmát, majd 1946-ban halálra ítélik és kivégezik. *Forrás:* Duțu, Alesandru – Dobre, Florica – Loghin, Leonida: *Armata română în al doilea război mondial (1941–1945)*. Dicționar enciclopedic. Editura Enciclopedic, București, 1999, 25.

14 Alexandru Ioanițiu (1890–1941) dandártábornok, a román hadsereg vezérkari főnöke (1940–1941), támogatja Románia részvételét a Szovjetunió elleni hadjáratban. A Besszarábiai harcokban Antonescu mellett nagy szerepe volt a hadműveletek tervezésében. 1941. szeptember 17-én a Baden-i repülőtéren történt balesetben életét veszítette.

15 Dobre, Florica – Manea, Vasiliță – Nicolescu, Lenuța: *Armata română de la ultimatum la dictat*. Documente. Vol. II. Editura Europa Nova, București, 2001, 159.

16 Ion Negulescu (1887–1949) hadsereg-tábornok, 1941–1944 között a határőrség főparancsnoka. Bukovinában a falvak lakóit megmentette a visszavonuló szovjet hadseregtől, miközben ellenállást próbált szervezni. 1944–1945-ben két kormányban hadügyministerséget vállalt, majd nyugállományba vonul. 1948-ban internálják, a jilvai börtönben életét veszti 1949-ben.

us 20-ig vette át Negulescu hadügyminiszterre való kinevezése miatt a határőrség irányítását.

A határőrség fő szerepét az 1943. október 22-én kibocsátott 2982. számú törvényhatározat szabta meg, mely szerint feladata az ország határainak őrzése, fedezése és felügyelése, a határzónában lévő köz- és magánjavak védelme, a vámtörvények alkalmazásában kérésre segítség, biztonság és rend fenntartása a határővezetben.¹⁷ A határőrezredek ki voltak helyezve a határvonalra, ellátva a közvetlen határvédelmet. Az 1. határőrezred Bukarest központtal és a 2. határőrezred Cernavodă központtal Románia déli határait felügyelte. A 4. (Déva) és a 7. (Nagyszeben) határőrezred a nyugati és az észak-erdélyi határon helyezkedett el. A 3., 5., 6., 8. határőrezred az ország északi és keleti területein állomásozott biztosítva a moldvai határt.

Az 1., 2., és 5. határőrezredekéből létrehoztak egy határőrhadosztályt, mely részt vett a Szovjetunió elleni támadásban a 4. hadsereg V. hadtestének alárendeltségében. Legénységi állománya 10 603 fő volt, melyből 304 tiszt, 204 altiszt.¹⁸ 1941 októberében vonják ki a harcokból és a hónap 20-án érkezik haza Bukarestbe. Parancsnoka 1940. augusztus 1-től 1943. március 20-ig Gheorghe Potopeanu dandártábornok volt.

A határőrség tűzértségét egy határőr tűzérezred alkotta, mely két tűzerosztályt foglalt magába (12-12 löveg), 75 mm űrméretű tábori agyúkkal, illetve 100 mm űrméretű tarackokkal felszerelve. A tűzérezred szintén részt vett a határőrhadosztály tűzértségét alkotva a beszarábiai harcokban.

Egy határőrezred 3 zászlóaljból állott, mindegyik tartalmazott egy nehézfegyver- és két puskásszázadot. A zászlóaljak közül egy kiképző zászlóalj volt. Mindegyik ezredhez tartozott egy határőr lovas-szakasz (1-8). Az ezredek a határőrség alapegységeit alkották. Képesek voltak az állandó határvédelemre és önálló harccselekményekre is, kettesével alkottak egy-egy dandárt. Ellenőrző és útbaigazító (irányítás, parancsnoklás) hatáskörrel rendelkeztek. Háborús helyzetben az adott területen elhelyezkedő hadtest parancsnoksága alá rendelték.

Egy hagyományos gyalogezredhez képest a határőrezredek felszerelése és fegyverze gyengébb minőségű volt (1893. és 1895. típusú Manlicher ismétlőpuska, Schwarzlose géppuska, kisebb kaliberű és elégtelen létszámú – ütegenként 6 – 1936/39 Schneider páncéltörő ágyú). A hiányos anyagi ellátást kompenzálta a minőségi emberanyag. A határőr egységekhez csak a legkiválóbbak kerülhettek, a kiképzés során hangsúlyt fektettek a kezdemé-

17 Duțu-Dobre-Loghin: i. m. 230.

18 Duțu-Dobre-Loghin: i. m. 158.

nyező szellemre, az elszigetelt vagy kis csoportokban való harcképesség elsajátítására, mind nappali, mind éjjeli időszakban. A határőrhadosztály keleti harcai alatt is megmutatkozott a fokozottabb kiképzés előnye.

1942 nyarán négy területi zászlóaljat szerveztek (batalioane fixe regionale) „*Bihor*” (Bihar), „*Bucovina*”, „*Neamț*” és „*Vrancea*” elnevezésekkel. Feladaik közé tartozott az együttműködés a határvédelem terén a határőrezredekkel. A határvidékek nem mozgósított állampolgáraiból került ki legénységi állományuk, változó létszámú századokból állva (2-től 7-ig), ellátva könnyű gyalogsági fegyverzettel. 1943 júliusában öt új területi zászlóaljat hoznak létre: „*Arieș*” (Aranyos), „*Someș*” (Szamos), „*Cluj*” (Kolozs), „*Codru*”, „*Criș*” (Körös). A kiképzést minden vasárnap délelőtt 6 órában megszabva tartották. 1944 őszén az erdélyi harcok kezdetekor hasznosnak bizonyult e zászlóaljak megléte a magyar–román határon állomásozva.

Székelyföld körletében a 6. (Moldva felől) és 7. határőrezred (Mezőség felől) helyezkedett el az 1942 év végi magyar jelentés szerint, kiegészítve a területi zászlóaljakkal. A tömeges szökések meggátlására a határvédelmet különösen a Marostól délre eső területen megerősítették. Egyes határőrsők között lovas járőrök portyáztak, mely lovas egységek 1941-ben ki voltak vonva a határvédelemből, majd 1942-ben újra alkalmazták a feszültség növekedése miatt. Éjjelente a községek kijárait a területi zászlóaljak őrizték. A határőrsők (pikétek) között, valamint a hátsó határőr parancsnokságokkal távbeszélő összeköttetés működött. Az őrsők létszáma 15–25 fő között mozgott. A határmenti területeken a frontra kivitt alakulatok visszamaradt részei állomásoztak egyes helyeken kiegészítő erőkként. Udvarhelyszék vidékével szemben a 20. hadosztályból, Sepsiszentgyörgytől délre az 1. hegyivadász hadosztályból, Székelyföld keleti oldalával szemben hegyivadász alakulatokból visszamaradt részek helyezkedtek el 1942 decemberében, melyek zömét csak a Németországgal kötött megállapodás nyomására vették ki a keleti frontra 1942 októberében. Összesen 8 dandár Erdélyben és 3 dandár Moldvában állomásozott, melyekkel a magyar határvédelemnek számolnia kellett.¹⁹

1943 nyarán állítják fel a 9. (Temesvár) és a 10. (Brassó) határőrezredeket, melyek által létrejön az 5. határőr-dandár. 1943. március 20-án felszámolják a határőrhadosztályt, képzett emberanyagát felhasználják a 4. és 18. gyaloghadosztályok újjászervezésében, melyek a sztálingrádi csatában tizedelődtek meg.

19 HL, VKF, Eln. 2. nyil. 1942. 2897. szám.

22 Scafes-Șerbănescu-Scafes-Andonie-Dănilă- Avram: i. m. 153.

te át a határ, ez nagy feladatot rótt mind a határvadászokra mind a román határőrségre nézve, mivel egymással farkasszemet nézett két ellenséges magatartású állam, ami úgy jelent meg az akkori közgondolkodásban, hogy Románia és Magyarország között a háború csak idő kérdése. Bartha Károly²³ honvédelmi miniszter 1940. november 25-én elrendeli, hogy az ország határain szolgálatot teljesítő tisztek számára december 1-től „*határszéli gyakorlati pótdíjat*” fognak fizetni havonta (nős tisztek 30 pengő, nőtlen tisztek 15).²⁴

1940–1944 között nemegyszer történt halálos kimenetelű határincidens, amelyben többnyire mindkét fél egyaránt hibás volt. A bécsi döntés által kijelölt új határ sosem volt huzamosabb ideig csendes. A határokat kijelölő német-olasz vegyes bizottság egy meglehetősen nagy léptékű térképen vastag kék irónnal vontta meg a vonalat, s ez a terepen két-három kilométeres eltéréseket jelenthetett. A két fél közötti általános rossz viszony gyakran vezetett fegyveres összetűzésekhez, a kölcsönös provokációk, behatolások egymás területére 1942-re egyre szaporodtak, amikor már nyílt háború kitörése is fenyegetett. A fogolyejtés a ritkább esetek közé tartozott.

Miután 1940. szeptember 13-án 18.00 órakor hivatalosan is befejeződött a honvédség észak-erdélyi bevonulása, a román hírszerzés minden lehetőséget kihasznált, hogy minél több információt szerezzen be a magyar alakulatok elhelyezkedéséről. A román 1. hadsereg parancsnoksága szeptember 18-án jelenti, hogy az állandó határprovokációk száma lecsökkentettkülönösebb következmények nélkül az utolsó két napban.²⁵ Azonban az előző napokban egymást érték a fegyverhasználatok nemcsak Székelyföld hanem az egész román–magyar határvidéken. 1940. szeptember 15-én Székelyzsombor déli kijáratánál a Kis-Homoród folyó hídjánál történt incidens a honvédség 2. gépkocsizó zászlóalja körletében. A Mirkavásár felé vezető úton 3 határvadász teljesített szolgálatot. Dél tájban feltűnt 4 román határőr, akik közül kettő a közeli kukoricásban eltűnt és leadott két lövést a határvadászok irányában, mire azok egy románul tudó polgári egyén segítségé-

23 Bartha Károly (1884–1964) Hadmérnök, honvédelmi miniszter. Az első világháború idején magasabb parancsnoki tisztségeket töltött be. A Tanácsköztársaság idején szolgált a Vörös Hadseregben, később a Nemzeti Hadsereghez csatlakozott. 1936-tól a Honvédelmi Minisztérium katonai főcsoportfőnöke. 1938. szeptember 15 és 1942. szeptember 25 között honvédelmi miniszter. 1939. márciusától magyar királyi titkos tanácsos. A háború végén nyugatra menekült, egy ideig Venezuelában hidépítő mérnökként dolgozott. Ausztriában hunyt el 1964-ben.

24 HL, VKF, 1940. Eln. 1. oszt. 5833, 1 főlíó.

25 Florica Dobre: i. m. 340.

gével a közeledő másik két román járőrrel beszélgetést folytattak, akik követelték, hogy a magyarok 1 km-rel vonuljanak hátrább. Mivel a határvadászok megtagadták ezt, dulakodás támadt, az időközben újonnan érkezett negyedik honvéd szuronyával megszurta a román határőrt, mely elszaladt, de sikerült lefegyverezték társát. Szeptember 28-án román–magyar bizottság tárgyalta az ügyet, viszont nem akartak hosszas diplomáciai eljárást. A magyar bizottság ki adta a foglyot felszerelésével együtt, majd a román bizottság kijelentette, hogy a sérülést szenvedett román tizedes is jól van.²⁶ A két fél parancsnokságai igyekeztek minél alacsonyabb szinten megoldani az ügyet, azonban sosem engedtek álláspontjukból.

A román 1. hadsereg jelentése szerint 1940. szeptember 16-án 20 órakor magyar egységek egy alezredes vezetésével áttörtek a határon és elfoglalták Kórógy községet (Marosvásárhelytől délkeletre 20 km). Az eset a román–magyar bizottság vizsgálata alá került. Szeptember 17-én hajnali 4 órakor három felfegyverzett egyén megtámadta az ágostonfalvai Olt hídnál álló román őrszemet (45 km északra Brassótól). Beavatkozott a 2. határőr, mire a támadók visszavonultak. Egy határőr könnyű kézsérülést szenvedett.

*„Szeptember 17-én 11 órakor egy magyar százados egy Sepsiszentgyörgyi motoros gépesített alakulattól (3. gépkocsizó zászlóalj) egy jegyzéket mutatott be a román parancsnoknak a határvonalon, melyben kérte Kőkösbácstelek és Aldoboly falvak átadását, mert az új határ két fele vágja a Magyarországhoz került lakosok birtokait. Hozzátette, hogyha 16.30 óráig nem kap választ, megtámadja és elfoglalja a településeket. Állítása szerint felsőbb utasítást hajt végre, melyet a román–magyar vegyes bizottság hagyott jóvá, addig is mindkét fél csapatai a határ két kijelölt oldalán kell maradjanak, mivel erőszakra, erőszakkal válaszolnának.”*²⁷ A magyar 1. gépkocsizó dandár parancsnoksága szerint ilyen ultimátum átadása nem történt meg, hanem a vitát az okozta, hogy a két fél egymástól eltérő helyen határozta meg a demarkációs vonalat. Aldoboly falunál a magyar határ délebbre van, mint ahol állomásoznak a román határőrök. Szeptember 17-én a román és a magyar határőrző alakulatok Aldoboly és Kőkösbácstelek kölcsönös kicserélésében állapodtak meg, mivel Kőkösbácstelek lakossága román többségű volt és a demarkációs vonal régi adatok szerint a község északi részén húzódott volna, azonban északi irányban megnőtt a falu és az új határ a falu közepére esett.²⁸

Szeptember 17-én 17.30 órakor egy határvadász-század áthatolt a határon elfoglalván az alsóboldogfalvai dombot a Nagy-Küküllő völgyében, ahol

26 HL, VKF, 1940. Eln. 1. oszt. 5607.

27 Dobre–Manea–Nicolescu: i. m. 340.

28 HL, VKF, 1940. Eln. 1. oszt. 4968.

védelemre rendezkedett be. Visszautasították a visszavonulási felszólítást állásaikban várva a román–magyar vegyes bizottságot, hogy kivizsgálja az ügyet. Szeptember 20-án Kommandó helység vidékén erővel behatoltak román területre magyarok a román 97. határörstől délre, és körülvették a 98. határörst. Beavatkozott egy román század sikeresen visszafoglalva a 98. határörst, azonban a magyarok nem vonultak vissza a 97. határörshöz. Viszont, bizonyos információk szerint felszereltek Kommandóban tüzérséget, és küldtek egy harcokosi szakaszt.²⁹ A román jelentéseket az általam vizsgált forrásokban nem támasztja alá kivizsgálási jegyzőkönyv, így igazságtartalmukat csak bővebb kutatás után ismerhetjük meg.

Volt olyan eset, amikor a lakosság is belekeveredett a két fél közötti ellenségeskedésbe. A vizsgálatról jegyzőkönyv készült: *„A vizsgálat megállapította, hogy a román határőrök a jelzett időben, 19–20 óra között, 1940 szeptember 21-én, Ágostonfalvától délre eső dombokról 2 géppuskával kb. 30 percig tüzeltek Köpecz községre. A becsapódások nyoma Köpecz községben az Olt folyó felé vezető 3 ucca házainak falán megállapítható volt. Szeptember 22-én 3 óra tájban a románok géppuskával újra tüzeltek a községre kb. 30 percig. A határvadász század parancsnok 23-án megkérdezte az Ágostonfalvi vasútállomáson a román őrség parancsnokát, – egy altisztet –, hogy miért tüzeltek, ekkor a román altiszt előadta, hogy ő rendelte el a tüzelést, mert magyar részről polgári egyének kihúzták az általuk jelzett határjelző cölöpöket.”*³⁰

A román 18. gyaloghadosztály parancsnokság (1. hadsereg) szeptember 26-án jelenti, miszerint befejeződött a határvonal kialakítása. *„A román küldött tisztek jelentéseiből az alábbiak állapíthatók meg:*

- 1 – A határ megállapítása rendben és incidensek nélkül zajlott le.*
- 2 – A késlekedések azért történtek, mert a magyar delegáció tagjai nem mindig álltak rendelkezésre egyéb megbízatásaik miatt.*
- 3 – A határvonal meg van jelölve 1/1 m földtöltésekkel, mindegyiken egy mereven állított jelzőkaró van. A jelzőkarók le lesznek meszelve fehérre a határőrök által. A földtöltések egymástól 200–300 m-re vannak.*
- 4 – Idetartoznak egyes román lakosok panaszai, egyes határkiigazításokkal kapcsolatban kéri, hogy a hatóságoknál a román tárgyaló felek járjanak közbe kéréseik teljesítése miatt.”*³¹

Valójában a határ pontos megállapítása sosem valósult meg, szinte minden vonalon egyik fél szerint rossz helyen húzódott a demarkációs vonal. A bécsi döntőbírósaági határozat második pontja értelmében felállítottak egy

29 Dobre–Manea–Nicolescu: i. m. 344.

30 HL, VKF, 1940. Eln. 1. 5606

31 Dobre–Manea–Nicolescu: i. m. 371.

magyar-román katonai bizottságot, mely tárgyalásainak feladata 1940. szeptember 1–15 között a kiürítés és a megszállás egyes szakaszainak, illetve módzatainak a megállapítása volt. A Náday István altábornagy és Corneliu Drăgălina román hadosztálytábornok által vezetett két küldöttség összesen kilenc alkalommal ülésezett.³² A tárgyalások második napján a kiürítés és a megszállás részletes szabályozásáról állapodtak meg, továbbá a bécsi döntés által az 1:500 000-es arányú térképen meghúzott határvonalat átvitték 1:75 000-es térképre. (A román fél utólag nem ismerte el a „Náday-Drăgălina térkép” érvényességét.) Leszögezték, hogy az így meghúzott határ lesz a katonai demarkációs vonal a végleges határ-megállapításig, és ezt a vonalat ideiglenes jelekkel fogják jelölni a terepen. A végleges határ megállapítására azonban később nem került sor.

Az 1940. őszi, szeptember-októberi román-magyar likvidációs tárgyalások során a két fél nem egyezett meg, de közel jutott az egyezséghez a határmegállapító bizottság munkája során. Kezdetben igen nagyok voltak az ellentétek: míg a magyar fél a kataszteri elv alapján kisebb határkiigazításokat kívánt végrehajtani ésszerűségi okokból, addig a román delegáció kishatárforgalmi egyezmények megkötésével óhajtotta orvosolni az új határ által előidézett anomáliákat. Végül egy olyan megállapodás közelébe kerültek, amely 80%-ban a kataszteri elv alapján igazította volna ki a határt, Romániát pedig más határszakaszokon kompenzálták volna a viszonylag csekély mértékű újabb területvesztésért.³³ A megállapodást azonban akkor nem véglegesítették, később pedig azért nem került erre sor, mert – megváltozott taktikája részeként – a román fél immár következetesen került minden olyan lépést, amely a Bécsben kihirdetett határok szentesítését jelenthette volna.

Az események tükrében a határvillongások továbbra sem szüneteltek. A baróti határvadász portyázó század jelenti, hogy 1940. december 24-én 15 óra tájban a miklósvári határőrs területén lévő köpeczi iparvasútnál álló határvadász járőrre a szemben lévő román járőr tüzelni kezdett. A román járőrt a közeli laktanyában elhelyezett román katonák is támogatták. A határvadászok a tüzet viszonozták. A lövöldözés kb. 5 percig tartott, utána a románok visszahúzódtak, és a tüzelést beszüntették, sebesülés nem tör-

32 Az első öt jegyzőkönyv magyar nyelvű szövegét közli: DIMK, V. kötet, 335., 336., 340–342. sz. iratok. Mind a kilenc jegyzőkönyvet lásd MOL K 64 1940-27/a, 86. cs.

33 Arh. M.A.E., fond 71/ România, vol. 507., f. 165–177. A kataszteri elv következetes érvényesítése mintegy 1000 km² újabb területvesztést jelentett volna Romániának. (Arh. M.A.E., fond 71/ Transilvania, vol. 50., f. 106.)

tént.³⁴ Általában igyekeztek a jelentésben a másik félt okolni, ami diplomáciai bonyodalmakhoz is vezetett.

1941 tavaszától a román határszakaszon a magyar határvadász őrsöket, ott ahol szükséges volt, a határvadász-zászlóaljak és a magas állományú zászlóaljak idősebb legénységéből összeállított golyószórós, géppuskás rajjival erősítik meg. Máshol a portyázó századnak is rendelnek alá 1–2 rajjal többet. Az erősítések az illető határvadász-zászlóalj körletében maradnak alkalmazásban.³⁵

1941. március 3-án Mezősámsondnál a 23. határvadász-zászlóalj körletében történt súlyosabb incidens. A 23/2. határvadász-őrs jelentése szerint a román őrs, melynek létszáma elérte az 50 főt is, az éj folyamán meg akarta támadni a határvadász-őrsöt. Egy golyószóró és egy géppuska rövid sorozatokban zavarótűzet adott le a magyar járőrre. Nagy Károly őrsparancsnok ezt megtorlandó, 6 fővel és egy golyószóróval a határtól 500 m-re lévő román őrsöt megközelítette, majd kézigránát dobásával szétugrasztotta a román határőröket. Magyar részről egy tiszt és kisebb szilánksérülést szenvedett, román részről kb. 10 volt a halottak száma. Az őrsöt az eset után megerősítik egy géppuskás rajjal.³⁶

A határon átvélő feketekereskedelem egyre erősödött 1942-re. Április 27-én a sepsiszentgyörgyi magyar összekötő tiszt jelentése szerint Romániából Magyarországra fegyvercsempészés folyik. Gyergyóbékás és Gyergyótölgyes környékén román területről 1942 tavaszaig 150 különböző jó állapotban levő, sok tölténnyel ellátott fegyvert foglaltak le. A helyi katonai szerveknek nem volt egyértelmű bizonyítékuk a román állam felelősségét illetően, viszont nagymennyiségű fegyver rövid idő alatt került szétosztásra, tehát szervezeten került az ország területére szerintük, mely nem képzelhető el a román határőrizeti szervek tudta nélkül.³⁷ Azonban egy 1942. januári román katonai feljegyzés szerint Észak-Erdély egyes román többségű területein (pl. Máramaros és Naszód vidékén) a román nagyvezérkar 2. osztálya „szabotázs- és terrorista akciók” végrehajtására képes, fegyverzettel is ellátott csoportokat szervezett titokban a helyi lakosság körében.

A honvédség román nemzetiségű tagjainak gyakori szökései is kiváltottak fegyveres összetűzést. 1942. április 6-án román nemzetiségű magyar területen élő behívottak a 21. határvadász-zászlóalj területéről át akartak

34 HL, VKF, 4023/el. 1.-1941.

35 HL, VKF, 1941. Eln. 1. oszt. 4370.

36 HL, VKF, 1941. Eln. 1. oszt. 4503.

37 HL, Német-olasz ti. biz. 2790/klv. öti.

szökni román területre Gyergyóbékásban, ezt észelve a határt őrző tizedes (21/1. határvadász tiszti őrs) miután felszólította a szökni készülőket, hogy álljanak meg, tüzet nyitott rájuk, majd miután azok áthatoltak román területre egy kézigránátot is utánuk dobott, ő maga is román területre hatolva. A román őrs felől viszonozták a tüzet, majd Sánta György honvéd az őrs bejáratáig hatolt, és átszúrta az ajtót szuronyával, ezután behatolt megsebesítve egy személyt. A menekülők az ablakon keresztül távoztak, miközben több lövést adott le rájuk. A román–magyar vegyes bizottság sikeresen rendezte az ügyet. Fritz Pál, a 21. honvéd határvadász-zászlóalj századosa sajnálatát fejezte ki a tárgyaláson.³⁸ Ez az eset azon ritka esetek közé tartozott, amikor sikerült a két félnek közös tárgyalás során lezárni az ügyet.

Hasonlóan gyakori volt a román hadsereg magyar nemzetiségű állományának átszökése magyar területre. 1940. október 9-én Miklósvárnál az üldöző román határőr a magyar panasz szerint még akkor is lövöldözött a menekülő után, mikor az átúsza az Olt folyót, és magyar területre ért. Csak a határvadász járőr megjelenése után szüntette be a tüzelést. A menekülő Nágó Mihály súlyosan megsebesült, majd kórházba szállították. A román főhadnagy szerint a kivizsgálás során Nágó sebesüléseit még román területen kapta, vele együtt még két társa akart megszökni, akiket a román járőr elfogott. A magyar bizottság részéről Kovács László főhadnagy szerint (59/1. portyázó század) Nágó Mihály a folyó előtt is kapott kisebb sebesülést, viszont nyílt lábszártörésével képtelen lett volna átúszni a folyót, és 50 m-t szaladni. A román főhadnagy szerint azonban senki sem lépte át román részről a határt, végül még a jegyzőkönyvet sem sikerült aláírják a tárgyaló felek.³⁹

A magyar parlamentbe vetődött fel 1941-ben először Székelyföld védelmének helyi milic (félkatonai) alapon felállított egységekkel való megerősítése. A magyar királyi honvédelmi miniszter 1941. május 8.-i parancsa (a miniszterelnök kérésére és egyes határszéli székely községek, így Egerpatak kívánságára) székely önvédelmi alakulatok (székely polgárőrség) felállításáról rendelkezett, mely 56 községben alakult meg, 3500 ember bevonultatásával.⁴⁰ Hasonló próbálkozás Erdély más részein is volt, azonban a védelmi rendszer valódi megerősítését a székely határőrség felállításával próbálták elérni.

1942 márciusától állítják fel a mintegy 20 székely határőr-zászlóaljat, melyek Székelyföld határvédelmét voltak hivatottak kiegészíteni a határva-

38 HL, VKF, 1942. Eln. 1. 4799.

39 HL, VKF, 1943. Eln. 1. oszt. 5489.

40 HL. HM. 31.610/el.1.

dász-zászlóaljakkal mellett, melyekre átlagosan 70 km védelmi sáv jutott, ami nehéz feladatok elé állította a magyar hadvezetést. 1942. június 30-ig sikerült az alapvető feladatokat elvégezni. 1942. október 1–30. között Szovátán parancsnoki tanfolyamot tartanak „*székely határőr központi tanfolyam*” néven. A kiképző tisztek közül többen hadtestparancsnoki dicséretben részesültek. Hallgatónak volt első világháborús székely tiszteket is odavezényeltek, hogy tartalékos tisztként segítsenek, de elsősorban buzdításul szolgált jelenlétük.⁴¹

1942 őszén kezdik felállítani a „*magyar királyi székely honvéd határvédelmi parancsnokság*”⁴² törzsét, melyet Csíkszeredában szerettek volna elhelyezni, azonban Nagy Vilmos⁴³ honvédelmi miniszter rendeletben jelzi, hogy Marosvásárhelyen alakuljon meg, csupán akkor helyezték át Csíkszeredára, ha a beosztott tisztek részére az elhelyezés, illetve a lakások biztosítása megtörténik.⁴⁴ Megszüntetve „*a IX. hadtestparancsnokság székelyföldi kirendeltje*” tisztséget, első parancsnoka 1943. február 1-től Kozma István⁴⁵ vezérőrnagy lett. A parancsnokság alá kerül minden székelyföldi alakulat, beleértve a 27. székely könnyűhadosztályt is. A hadvezetés tervében az eljövendő X. hegyi hadtest létrehozásának megalapozása volt. A székely határőrséghez először harmadik korcsoportba tartozó idős egyéneket vonultatnak be, majd 1943 őszén 10 000, a levétekiképzés utolsó éveiben lévő fiatal is, e zászlóaljakkal alegységei 1944-re lesznek alkalmazhatóak a határvédelemben.

A két állam megegyezik a határforgalom ügyében, mely szerint a IX. hadtestet utasítják 1942. július 13-án, hogy a határszéli forgalmat fel kell venni a kettős birtokosok érdekeltségei miatt, mert a magyar érdekeltség ro-

41 HL, IX. hadtest iratai, 1943. évi hadtestparancsnoksági parancsnok, 1943. január 22, 4. szám.

42 HL, IX. hadtest iratai, 1943. évi hadtestparancsnoksági parancsnok, 1943. január 24, 4. szám.

43 Nagy Vilmos, nagybacsoni (1884–1976) vezérezredes, 1940–1941 az 1. magyar hadsereg parancsnoka, 1942–1943 honvédelmi miniszter, 1944-ben a nyilasok letartóztatják, szabadulása után Magyarországon marad szerény körülmények között.

44 HL, VKF, 1943. Eln. 1. oszt. 4516.

45 Kozma István, felsőtorjai (1896–1951) Csíkszeredán született és a Sepsiszentgyörgy melletti Réty községben nevelkedett, erős szálak fűzték Székelyföldhöz. Az első világháborúban az orosz, majd olasz fronton harcolt. 1940–1942 között a VII. hadtest vezérkari főnöke, 1943–1944 között a Székely Határvédelmi Erők Parancsnoka, 1944 őszén altábornagyi rangban a 25. gyaloghadosztály parancsnoka. Amerikai hadifogság után 1949-ben a hadiakadémia parancsnoka. Az év végén leváltják, az AVH letartóztatja, halálra ítélik és kivégzik.

mán területen tízszerese a magyar területen lévő román érdekeltséggel szemben. A keleti részen, ahol erődítési munkálatok folytak⁴⁶, a portyázó századok egy másik útvonalra kellett tereljük a forgalmat.⁴⁷ 1942. július 27-én a IX. hadtest új parancsnoka, Dálnoki Miklós Béla⁴⁸ válaszában kéri, hogy hosszú távon számolják fel a határszéli birtokokat kölcsönös megvásárlással, mert folyó évben a tábori erődítések munkálatai is elkezdődnek, így nem marad szabad használható átjáró.⁴⁹

A lakosság életét igencsak megnehezítette történelmi kistérségek településeinek szétválasztása a demarkációs vonal által, ezért gyakori volt az illegális határátlépés. 1942. május 17-én négy középjártai lakos az Olt folyón áthatolt Apáczsa községbe, hogy rokonaikkal beszéljenek. Amikor közeledtek a folyó keleti partjához, két román járőr elfogta a szökni próbálókat. Kikérdezés közben egyikük szökni próbált, a román határőr rálőtt és combon találta, de így is kúszva magyar területre ért. A határőrök egy további foglyot küldtek utána, hogyha visszahozza mindannyiukat szabadon engedik, a sebesült és társa végül sikeresen eljutott Bölön községbe, ahonnan Nagyajtára orvoshoz szállították a sérültet. A bölöni határvadász-őrs járőre a helyszínre sietett később, de senkit sem talált ott.

A román határőrök a folyóparton kísérték a két elfogottat, kényszerítve, hogy ússzanak át hozzáuk. A foglyul ejtettek azonban egy adott pillanatban menekülésbe kezdtek, mire a határőrök tüzelni kezdtek, térdén találva egyik személyt, ekkor mindketten megálltak. Egy határőr átjött a folyón, hogy kötözzé meg őket, és húzzák át a túlpartra. Azonban a foglyok nem engedelmeskedtek, így az visszatért, és egy kertajtót hozott át, hogy azon húzzák át az elfogottakat. Viszálykodás támadt, míg a kertajtót elsodorta a víz. A román határőr erre visszaúszott, és a többiekkel (kb. 10 fő) több lövést ad-

46 Az Árpád-vonal a második világháború egyik jelentős erődítményrendszere volt, mely statikus védelmi vonal a Keleti-Kárpátok szorosainak lezárását jelentette betonerődítményekkel. Modernitása abban rejlett, hogy a bunkerek csak fedezékül szolgáltak az erőd századok számára. A hangsúly a határvadász-zászlóalj és az erőd századok összehangolt manőverein volt, megfelelve a mozgó háború követelményeinek.

47 HL, VKF, 1943. Eln. 1. oszt. 4871.

48 Miklós Béla, dálnoki (1890–1948) vezérezredes, miniszterelnök. Az első világháborúban vezérkari tisztként szolgált, 1933–1936 között Berlinben katonai attasé. 1939-ben a 2. lovasdandár, 1941 márciusától a Győrshadtest, 1942 februárjától októberéig a IX. hadtest parancsnoka, majd ősztől a kormányzó katonai irodájának vezetője, főhadsegéd. 1944 júliusától az 1. hadsereg vezetője. 1944. október 15-én átszökik a szovjet hadsereghez, majd 1944. december és 1945. november között Magyarországon miniszterelnöke lesz.

49 HL, VKF, 13.191. Eln. 1. -1942.

tak le a túlparton lévőkre. A sebesült személy földre vetette magát, míg a másik személy nyolc napon belül gyógyuló nyaklövést kapott, szintén halottnak tettetve magát. A román határőrök látva mozdulatlanságukat visszamentek az őrsre. Végül mindketten sikeresen eljutottak magyar területre. A katonai szervek megállapították a vizsgálat után, hogy ezen a vidéken rendszeres a lakosság fegyelmezetlen magatartása.⁵⁰

1942. június 12-én a Honvédelmi Miniszterelnökség kisebbségvédelmi osztályán, Papp József főispán értekezletet tart a Romániába szökő magyar állampolgárságú, román nemzetiségű egyének ügyében, melyben előírnyozzák a kémelhárító kirendeltségek megfelelő személyzettel való megerősítését a román területről érkező propaganda miatt. Azokon a helyeken, ahol az átszökések gyakoriak, elrendelik a fokozottabb határellenőrzést. Továbbá kéri, hogy mindazon román nemzetiségű, a honvédségben szolgálatot teljesítő egyének számára, kiknek illetékességi helye a határtól számítva 20 km-es sávon belül fekszik, szabadságtilalmat rendeljenek el.⁵¹ A Magyar Királyi Honvédelmi Miniszter, nagybaczoni Nagy Vilmos vezérezredes, 1942. november 3-án tárcaközi értekezletet hív össze november 12-re a határőrizet fokozása érdekében a Fővámpalotába Budapestre,⁵² ahol vitéz Németh Jenő vezérkari őrnagy feljegyzést készített a javaslatokról. Az ülés elején Benda Antal ezredes a Honvédelmi Minisztérium képviselőjében ismerteti a határőrizet és határellenőrzés helyzetét, miszerint a személy és áruforgalom szabályozására vonatkozó intézkedések és szabályok csak békeviszonyoknak felelnek meg, feltéve, ha a szomszédos államokban is hasonlóan békés a helyzet. Azonban a háborús viszonyok miatt, mind a legális és illegális forgalom, mind személyi, mind áru tekintetében eltér a megszokottól. A személyi biztonság kérdésében nemzetiségi kérdések napirenden léte általános nyugtalanságot támasztott. A határ személyforgalmában a jogtalan határátlépések száma aggasztóan megszaporodott, melyek nagy része a csempészt és a hírszerzést szolgálta. A bírság 20–30 pengő volt fizetésben és 2–12 napi elzárás, mellyel elégedetlenek voltak a jelenlévők.

Mivel a szomszédos államok általános ellátási nehézségei fokozódtak, a csempésztés fokozódását vonta magával az árak eltolódása miatt. Az új határok egységes területek kétféle vágása által jöttek létre, így az elvágott baráti, rokoni kapcsolatok átnyúltak a határon. Természetes akadály helyett sok helyen csak árok vagy nyomdokolt vonal képezte a határt, gyakran áttekinthetetlen, bozótos, erdős területen. Ilyen körülmények között a határvéde-

50 HL, VKF, 1942. Eln. 1. oszt. 5167.

51 HL, VKF, 1942. Eln. 1. oszt. 5401.

52 HL, VKF, 111.325/Eln. 19., 1942.

lem leküzdhetetlen akadályokba ütközött a csempészés felszámolását illetően. A határőrizeti szervek létszámának felemelése sem lehetett megoldás, mivel a határ szisztematikus lezárásához a létszámot legalább ötszörösére kellett volna emelni, amire a háborús körülmények között nem volt mód.

Újszászy István⁵³ vezérőrnagy szintén a jogtalan határátlépők szigorúbb büntetését javasolja a Romániából Magyarországra irányuló propaganda, hírszolgálat indoklásával. A határvadászok fegyverhasználatának szigorítását veti fel, továbbá a határvonal ne legyen megközelíthető csak személyazonossági, arcképes igazolvánnyal, melynek felmutatása legyen kötelező a vasúti jegy vásárlásakor az ország bármely területén. Kobozzák el az elmenekült magyar katonaszökevények vagyonát (a honvédség szökevényeinek 70%-a román nemzetiségű volt).

A lengyel főkormányzóság területéről származó 16 000 zsidó menekültet tartottak nyilván Magyarországon 1942 őszéig, a bevándorlást meg akarták szüntetni a további beszívargás megakadályozásával és az ország területén lévők kitoloncolásával.

1940-ben törvényt hoztak a jogtalan határátlépés vétségnek minősítéséről, azonban a cikkely második bekezdése szerint, ha a tetten ért egyén a határőrizeti közegnek nyomban engedelmeskedik, kihágássá enyhül a cselekmény, ami a törvény valódi értelmét hatálytalanította részben, mivel a tetten ért egyén a fegyveres határőrizeti közeg felszólítására kénytelen volt engedelmeskedni. A pár napi elzárás idejének növelésére tesznek javaslatot.

Szondy Viktor a külügyminisztérium képviselőjeként javasolja, hogy a román határőrizeti szervekhez hasonlóan hadbírószági útra kellene terelni az ügyeket, a vétkeket, mint kémeket vagy kémgyanús egyéneket kellene kezelni, így a foglyok diplomáciai úton való kölcsönös kicserélése válhat lehetővé. Azonban elvetik a javaslatot, mivel a hadbírószág gyanú alapján nem ítéltet. Az dél-erdélyi menekülteket sem lehetett azonos módon kezelni a jogtalan határátlépőkkel, azonban meg kellett állítani a romániai magyar nemzetiségűek tömeges kivándorlását.

A katonaszökevények szervezik véleményük szerint a határincidensek zömét román oldalról.

Benda Antal ezredes javasolja, hogy a határzónában 2 km-es távolságig minden 12. életévét betöltött egyén fényképes személyazonossági igazolvánnyal lássa el magát egy hónapon belül. Újszászy inkább lezsugorítani akarja a sávot létrehozva az ún. tilos övet, mások növelni akarják 5 km-re,

53 Újszászy István (1894–1945) vezérőrnagy, 1939-től a katonai elhárítás vezetője, 1942-től az Államvédelmi Központot irányítja, 1945-ben szovjet fogságba esett, további sorsa ismeretlen.

hivatkozva arra, hogy Romániában a nem román nemzetiségű lakosságot kilakoltatják a határzóna 15 km-s sávján belülről.

Romániában a katonaszökevények büntetése halál és vagyonelkobzás volt, Magyarországon legtöbbször csak vagyonelkobzás. Azonban javaslatot tesznek, hogy legyen végrehajtható a vagyonelkobzás a vádlott távollétében is.⁵⁴

1943. február 23-án Gyergyószentmiklóson a határszolgálati szervek parancsnokai tartanak értekezletet, melyen több határozatot hoznak a román–magyar határszéli konfliktusok elkerülése miatt. A helyi parancsnokok ezután rendszeresebben kell tájékoztatásuk az összekötő tiszteket, mindent írásban rögzítsenek a román–magyar vagy német–olasz vegyes bizottságok mihamarabbi tájékoztatására.⁵⁵

A székelycsókai határincidens jellegzetes példája annak, hogy bizonyos esetekben lehetetlen volt a megegyezés. A román–magyar vegyes bizottság sikertelen tárgyalása után német–olasz tiszti bizottság vizsgálta ki az ügyet. A román határőrök három magyar járőrt törbe csaltak 1943. július 21-én, és nagyobb erővel megrohamozva őket el akarták fogni a nemrégiben magyarok által elfogott román határőrökért. Azonban tervük nem sikerült, és az egyik erélyesen ellenálló, verekedő honvédet agyonütötték. A románok szerint a határvadászok román területre törtek be. Miután vita alakult ki a határvonal pontosságát illetően, a német–olasz tiszti bizottság kijelentette, csak biztos határvonal megállapítása után dönt.⁵⁶ A végleges döntés végül valószínűleg elmaradt, mint oly sokszor.

Az incidenseket sokszor a helyi parancsnokok provokálták ki tudva a pontos határ bizonytalanságát, ezért jónak látták egy könnyebben védhető területen kialakítani a határvonalat főleg hegységben, bízva a rajtaütésszerű támadás sikerében. 1943. szeptember 10-én éjjel a 32/4. határvadász-század csüleméri tiszti őrsét román határőrök támadták meg, azonban nem tudták elfoglalni. Az éj folyamán sikertelenül próbálkoztak még kétszer. A jelentés szerint nem történt sebesülés, úgyhogy valószínű kis erővel támadtak, és csak valamiféle megtorlás lehetett a szándék.

Az általam jelzett helyeken történt az incidensek legnagyobb része Székelyföld vidékén. Ez arra utal, hogy a határvonal stabilitása a helyi parancsnokoktól függött, másrészt a vidék helyzete okozta az állandó konfliktust. Volt olyan eset a 33. határvadász-zászlóalj területén, hogy a magyar és román határőrizeti szervek közösen használták ugyanazt az ösvényt a hegyek-

54 HL, VKF, 1942. Eln. 1. oszt. 5936.

55 HL, Német–olasz Ti. Biz. 5181/1943.

56 HL, VKF, 1943. Eln. 1. 5473.

ben, és a román alakulat áthelyezésekor a két százados, Éltető Gábor a portyázó század parancsnoka és Dumitru Dumitrescu százados díszében búcsúztak egymástól 1944 nyarán.⁵⁷

Egyik napról a másikra nem lehet egy soha azelőtt nem létezett határt kialakítani egy történelmileg és földrajzilag egységes területen háborús időszakban. Sem a román, sem a magyar állam nem ismerte el a határt állandó jellegűnek, ezért használták végig a demarkációs vonal⁵⁸ kifejezést.

Az 1940 őszi incidenseket leszámítva csak magyar jegyzőkönyvekre hivatkozhattam, ezért kevesebb adat áll rendelkezésemre a magyar kezdeményezésű incidensekről. A román vélemények csak kisebb mennyisége található meg fordításban. Egy elkövetkező kutatás derítene fényt a teljes négyéves időszak összetűzéseiről, melyek a két ország viszonyában meghatározó tényezők, gyakorlatilag állandó konfliktushelyzetben tartották a két államot.

A fennmaradt magyar adatok szerint 1940. szeptember 5. és 1943. november 20. között a magyar–román határon 74 incidens történt, melyek során 17–17 fő volt a román halottak és sebesültek, 41 fő pedig a román elfogottak száma. Ugyanezen határesemények során nyolc magyar személy vesztette életét, heten megsebesültek, 40-en pedig a román határőrök fogságába kerültek.⁵⁹

Összességében megállapíthatjuk, hogy mind a magyar, mind a román határvédelem korabeli lehetőségeit felülmúlták a körülmények, ennek ellenére egy szervezett, működő rendszert hoztak létre mindkét oldalon több-keves sikerrel. A román államnak az okozott nehézséget, hogy egységeinek nagy részét a keleti frontra vitte ki, így nem maradt elegendő erő a határvédelemre, csak leharcolt vagy kiképzetlen egységek tartózkodtak általában az ország területén.

Mindkét állam viszonyát véglegesen megrontotta a második világháború, egyben diplomáciájuk mozgékonyságát is nagyban hátráltatta az erdélyi kérdésben jellemezhető elvakultság. Erdély területe sem azelőtt, sem azután nem volt a történelemben ilyen módon felosztva, ezért az események annak példái, hogy a nagyhatalmak mennyire képesek kijátszani a kis álla-

57 Illésfalvi: Barát vagy ellenség? Id. kiad. 45.

58 A harcoló feleket a fegyverszünet idejére elválasztó vonal vagy sáv, amelyet nem léphetnek át. Békeszerződés megkötésével államhatárokká is válhatnak. Az Erdélyt kettéválasztó határt mindkét fél demarkációs vonalnak tartotta, nem fogadva el a másik fél jogát az általa birtokolt területre.

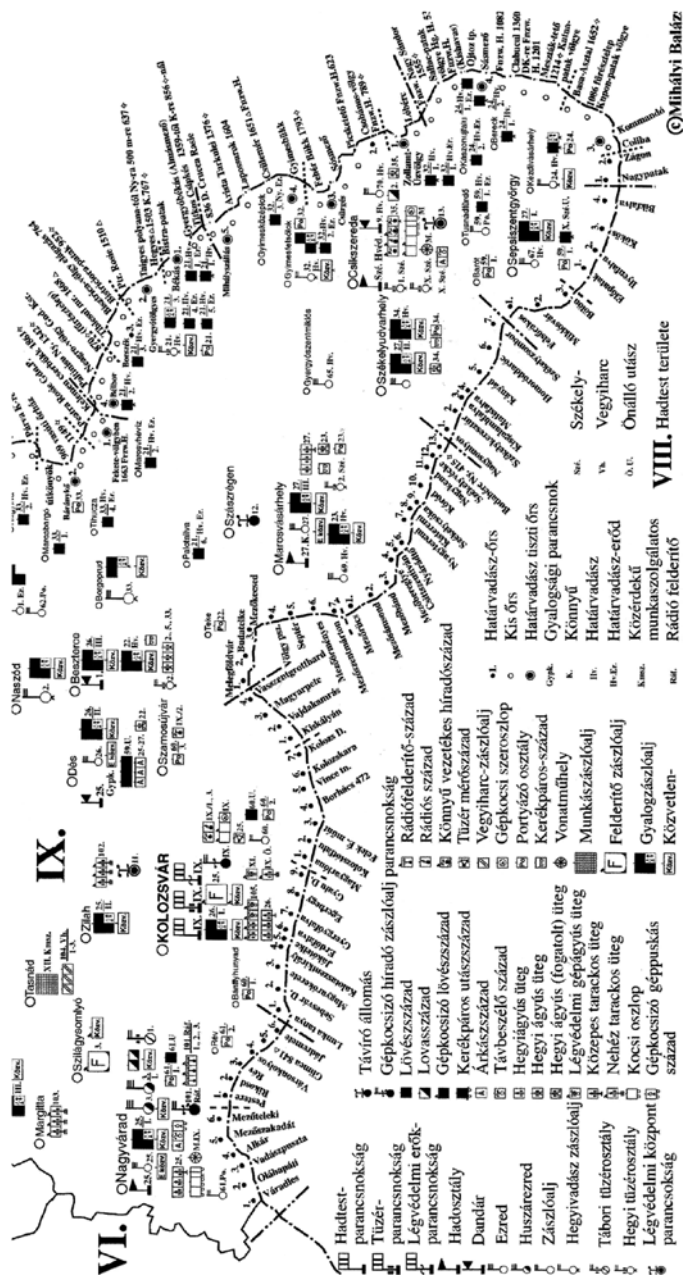
59 Illésfalvi: Barát vagy ellenség? Id. kiad. 45.

mokat céljaik érdekében, akik ahelyett, hogy összefogjanak, még mélyebbre taszítják egymást a nagyhatalmak által gerjesztett versengésben.

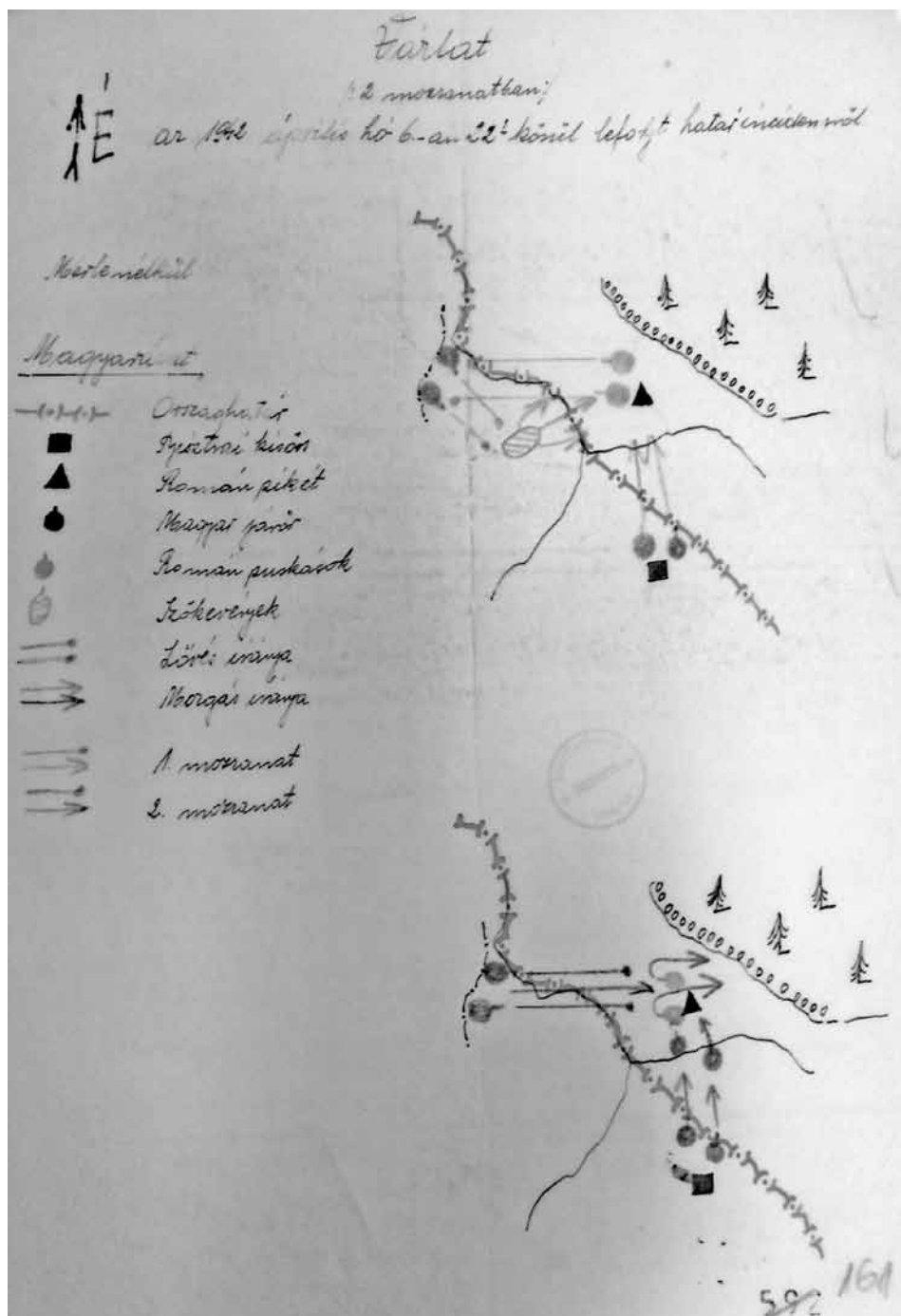
A történelem, de különösen a hadtörténelem tanulmányozásakor figyelembe kell vennünk azt, hogy az események alakulása szempontjából, néhány más mellett, két döntő tényező működik közre: az egyik az emberi gondolkodás, az abból eredő elhatározás és annak végrehajtása, a másik pedig az adott körülmények, illetve azok alakulása az események folyamán. A két tényező arányában nagymértékű eltolódás következik az ország és hadseregének nagysága, ereje szerint. Nyilvánvaló, hogy egy nagyhatalmak közé ékelt kis ország, kis hadserege esetében nagyon kicsire csökken az emberi gondolkodás és az abból eredő elhatározások lehetősége, és a döntő befolyást a körülmények gyakorolják.⁶⁰

60 Fabinyi József: *Tüzérszemmel*. HL Tgy. I. 2853. sz.

Térképek

A IX. hadtest elhelyezkedése Észak-Erdély területén 1943-ban

Az 1942. április 6-i gyergyóbékási határincidens vázlata

Székely határőrök Kászonyújfaluban, 1943.

21. határvadász-zászlóalj, Gyergyótölgyes, 1942.

21. határvadász-zászlóalj, Gyergyótölgyes, 1942.

Székely határőrök, Sepsiszentgyörgy, 1942

Kiegészítő irodalom

Béry László – Rózsás József (szerk.): *Erdélyünk és Honvédségünk. Történelmi eseményssorozat képekkel*. Vitézi Rend Zrínyi Csoport, Budapest, 1941.

Gidó Csaba: Román–magyar határkérdés 1940–1944-ben, különös tekintettel a Székelyderzs és Kányád között húzódó határvonalra. *Areopolisz IV.*, Székelyudvarhely, 2004.

Gosztonyi Péter: *A magyar királyi honvédség a második világháborúban*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1992.

Magyar Katonai Szemle, Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium Kiadása, Főszerkesztő: Vitéz Berkő István, X.–XIV. évfolyam.

Szabó József (szerk.): *A hadtörténet kútfeje minden hadtudománynak*. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Polgart Kiadó, Budapest, 2007.